

Test PrimaLuna Prologue One

Hoe is het mogelijk...

Onze doorgaans knorrige recensent is zeer aangenaam verrast door een laaggeprijsde Chinese buizenversterker van Nederlandse debutant PrimaLuna. Hoe doen ze het voor dat geld? Hoewel ik geen gedetailleerd onderzoek heb gedaan, durf ik, op basis van mijn beperkte bezoek aan hi-fi beurzen, te beweren dat er ieder jaar tenminste vijftig nieuwe audiomerken op de markt verschijnen. Meestal zijn deze jonge merken op zijn best curiositeiten met de levensverwachting van een fruitvliegje: vandaag groot, morgen dood. Tenzij ze van gedegen komaf zijn.

De PrimaLuna, een nieuwe buizenversterker uit Nederland, begint voor mij al met een achterstand door zijn absurde naam. Het is Latijns voor 'nieuwe maan', een behoorlijk idiote naam als je het mij vraagt. Maar het kan natuurlijk altijd berouder: een 'briljante' naam als 'Anodyne' verandert al snel in 'anoniem' als je het bijbehorende product hebt gezien.

Misschien herinneren sommige lezers zich nog een Nederlands merk dat gemodificeerde Marantz producten maakte onder de naam AH! Njoe Tjoeb – over maffe namen gesproken – producten die schandelijk veel waar voor je geld boden: voortreffelijke prestaties voor een luttel bedrag.

Het nieuwe bedrijf, onderdeel van de Nederlandse high-end distributeur Durob Audio, komt met compleet nieuwe buizenproducten – in tegenstelling tot gemodificeerde componenten – die 'vooral gekenmerkt worden door een extreem hoge kwaliteit en een extreem goede prijs/kwaliteitsverhouding'.

Met mijn excuses voor de diverse Britse en Italiaanse genieën, maar in mijn oren heeft deze versterker geen rivalen bij deze verkoopprijs.

Herman van den Dungen van Durob, zo'n beetje de Keith Richards van de audio-branch, heeft 30 jaar high-end ervaring in het PrimaLuna-project zitten. Hij heeft een indrukwekkende cv opgebouwd, zowel als distributeur van high-end producten in de Benelux als door zijn actieve rol in het ontwerp van Kiseki elementen en toonarmen, Milltek elementen, PinPoint cones en andere accessoires.

Hermans team van high-end-veteranen bestaat uit Marcel Croese, voormalig ontwerper voor het Zwitserse Goldmund, en Nederlandse ontwerpers die voorheen bij Sphinx waren betrokken. Croese is mede-ontwerper van de speciaal vervaardigde transformatoren, ontwikkeld in samenwerking met 'een van de meest ervaren transformatorontwerpers van de Verenigde Staten'. Uniek voor PrimaLuna is de betrokkenheid van een groep lokale high-end dealers en klanten bij het ontwerpteam. Zij beoordelen iedere stap van de ontwerpers. Prototypen, producten in een tussenfase en eindproducten worden 'in het veld' getest voordat ze daadwerkelijk in productie gaan. Een directe vergelijking met concurrerende modellen van andere merken op hetzelfde, maar zeker ook op een hoger prijspeil, vormt een belangrijk onderdeel van de beoordeling.

Voordat we iets over het product zelf zeggen wil je vast weten hoe een Europees merk, opgezet met hoge operationele kosten in de EU, producten tegen bodemprijzen kan aanbieden. Dat is simpel: net als veel slimme grotere merken, is PrimaLuna uitgeweken naar China.

Herman zegt hierover: "De ontwerpers hebben twee Chinese bedrijven uitgekozen om de producten zo goedkoop mogelijk te bouwen, zonder daarbij onze strenge kwaliteitseisen uit het oog te verliezen. De bedrijven zijn geselecteerd na zorgvuldig en intensief onderzoek en bezoeken aan China. Een belangrijke factor hierbij was de aantoonbare ervaring en bewezen klasse van deze bedrijven in het ver-

den."

Herman onderstreept dat de versterkers van PrimaLuna niet verward moeten worden met de eerste buizenversterkers die massaal uit China kwamen. De betrouwbaarheid en kwaliteit zijn exponentieel toegenomen in de afgelopen tien jaar, tot groot ongenoegen van de Westerse fabrikanten die nog niet in China produceren. Neem daarbij de lage productiekosten en

Adaptive Auto Bias®, hoezo?

'AABB' staat voor Adaptive Auto Bias Board®. Enerzijds betekent dit dat de bias per buis geregeld wordt aan de hand van een referentie en enkele omgevingsvariabelen én dat de bias zich enigszins aanpast aan het muzieksignaal. Hierdoor wordt een aantal zaken simpeler voor de gebruiker én voor de versterker. Dit systeem is door Marcel Croese van Durob's ontwerp team ontwikkeld. Het AABB circuit 'observeert' voortdurend de stroom, het audio signaal en de temperatuur van iedere uitgangsbuis. Deze informatie wordt aan een schakeling doorgespeeld, die door de fabrieksinstelling 'weet' welke buis in de versterking wordt gebruikt: de EL34, de KT88, een 6550, een 6L6 of om het even welke andere 'pin-compatible' buis. Vervolgens genereert deze schakeling een uiterst schone en zeer stabiele bias-spanning (geoptimaliseerd voor de uitgangsconfi-

guratie en de interne impedanties) dat naar het buizenrooster wordt doorgeleid. Deze bias-spanning is bij de fabricage zodanig afgesteld dat de vervorming bij de actueel gebruikte uitgangsbuis minimaal is. Eenmaal afgesteld hoeft dit verder nooit meer aangepast te worden, ongeacht veroudering of vervanging van de buizen. De afstelling verschilt enigszins al naar gelang de verschillende buistypen die in een schakeling kunnen worden gebruikt, maar, in het algemeen kan iedere willekeurige buis worden gebruikt zonder dat de oorspronkelijke afstelling hoeft te worden gewijzigd. Ook wanneer twee verschillende merken of zelfs twee verschillende typen buizen in dezelfde schakeling worden gebruikt. Buizen hoeven niet meer precies 'gematched' te worden want het AABB systeem heft de onderlinge verschillen op. Een goede match kan niettemin het vervormingsniveau nog verder verlagen en een verdere, lichte,

verbetering in de geluidskwaliteit opleveren.

De referentie-spanning wordt gecompenseerd voor temperatuurverschillen en voorziet zodoende alle buizen van een stabiel bias-niveau, of de binnenkant van de versterker nou 's zomers op 65 °Celsius staat of het relatief koel is in de winter.

Het eindresultaat van de verschillende eigenschappen van de AABB is een gegarandeerd optimaal instellingsniveau van de uitgangstrappen van de versterker, alsmede een duidelijk verbeterde geluidskwaliteit, een langere levensduur voor de buizen met minder 'ouderdomskwalen' en een tot wel 50% verlaagde harmonische vervorming. Bovendien, als er veel van de versterker wordt gevraagd, levert hij meer vermogen met beduidend minder compressieverschijnselen, waardoor de algehele prestatie van de versterker ruim de specificaties en het officieel aangegeven vermogen te boven lijkt te gaan.

Marcel Croese: "Het Adaptive Auto Bias systeem heeft als effect dat het geluid ontdaan wordt van het 'ouderwetsche' karakter van buizenversterkers: dat softe, ronde, gekleurde geluid, met slap laag en alleen maar mooi voor kamermuziek door kleine ensembles, jazz trios of solozangers met gitaar en tamboerijn. De klank van een buizenversterker met het Adaptive Auto Bias systeem klinkt rond maar toch snel en strak, warm maar toch open en fris, gemakkelijk maar toch krachtig en volumineus, neutraal maar toch kleurrijk; dit alles met behoud van alle intrinsieke kwaliteiten van buizen, zoals detailrijkdom, contrastrijkdom, soepelheid, speels gemak. Grote orkestwerken zowel als krachtige pop komen nu volledig tot hun recht, terwijl Bach, Mozart, Norah Jones en Leonard Cohen nog mooier in de huiskamer staan."

het resultaat grenst aan het ongelooflijke, zoals je zult zien.

Bij de lancering van dit Nederlands-Chinees product, wilde Herman per se dat de after-sales service zou aansluiten op het elektrische ontwerp. "Distributeurs, dealers en consumenten moeten geen tijd en energie hoeven steken in ingewikkelde reparaties. Een defecte buis mag nooit een circuit beschadigen. Het onderhoud dat ter plekke, door de eigenaar, moet worden gepleegd betreft hoogstens een buis of een zekering. Als de eigenaar zijn buizen wil vervangen – sommige audiofie-

len willen dat – moet de bias niet opnieuw hoeven te worden ingesteld. Daarom hebben we ons 'adaptive auto bias' servo-circuit met beschermende plaatszekering ontworpen.

Het ontwerp

De Prologue One, een 35 watt stereo geïntegreerde buizenversterker, is het eerste product van PrimaLuna. Waar je ook kijkt, de Prologue One, met zijn 15 kilo en zijn afmetingen van 292 x 196 x 381mm, straalt kwaliteit uit. Wie alleen ervaring heeft met de Chinese buizenver-

sterkers uit de vroege jaren 90, die vaak voor een permanente Bengaalse feestverlichting zorgden, wacht een verrassing. De volumeknop en bronschakelaar aan de voorkant voelen aan als iets met het prijskaartje van een behoorlijke 105 cm plasma-TV en ze draaien concentrisch. Het zwarte frontpaneel is perfect afgewerkt, de power-on LED past precies in zijn uitsparing en de netschakelaar aan de zijkant heeft geen speling. De rest van de kast is gelakt in een donkere saffierkleur, inclusief de kooi voor de buizen. Die kooi is extra genietend: hij wordt niet bevestigd met schroeven maar met... banaanstekers! Onder de kooi zijn de vier voortrapsbuisen opgesteld voor de vier eindbuisen. Daarachter staan de enorme transformatoren.

PrimaLuna geeft voorzichtige specificaties op, zoals ook producenten van superieur glaswerk in bepaalde streken doen. Het frequentiebereik loopt van 20Hz – 30kHz ± 0.5 dB en de totale harmonische vervorming – hoezo eerlijk? – bedraagt 1%, met een signaal/ruisverhouding van 89dB. De inputimpedantie is 100 kOhm en de inputgevoeligheid 300mV. Tot dusver vrij conventioneel, haast retro, nietwaar?

Het vergelijk

Dat was ook de eerste reactie van mijn medelusteraars. Omdat de versterker arriveerde op het moment dat ik een vergelijkend onderzoek van kleine luidsprekers deed, was het nogal druk in de luisterkamer. Audioveteraan Jim Creed en horlogemaker Peter Roberts – die vooral onder de indruk was van de kwaliteit van de onderdelen van de PrimaLuna en de bediening – vergeleken het geluid allebei met dat van de klassieke Redfords en Dynaco's. Dat was een goed begin, aangezien we ze op 15 Ohm Rogers LS3/5A speakers uit de midden jaren 80 hadden beluisterd. Ik heb de PrimaLuna ook uitgeprobeerd op Spendor S35se en Blue Note A3s luidsprekers, met bronnen als de Marantz CD-12/DA-12 CD-speler en de SME 30 Mk 11 platenspeler met een toonarm uit de V-serie en een Koetsu Urushi element via de EAR 324 phonotrap, het geheel bekabeld met Transparent.

Om het retrogevoel kun je niet heen – de EL34 heeft duidelijke kenmerken van het gouden tijdperk van het analoge geluid – maar het team van PrimaLuna heeft zijn werk goed gedaan. Het geluid is zo schoon en coherent dat het algehele effect niet doet denken aan een compacte buizenversterker, maar eerder aan een meer ambitieuze high-end kolos.

Het meest opvallend bleek dit in de omvang van de soundstage, het virtuele podium, en de kracht in de lage registers. Hoe een span EL34-buisen per kanaal zo los kan gaan is moeilijk te bevatten. Het

klinkt absoluut robuuster dan bij de Dynaco Stereo 70, maar wel agressiever, terwijl het meer energie heeft dan de meer verfijnde, nobele Radford STA25.

Het grote verschil met ouderwetse versterkers zit hem in de 'hygiëne' van het geluid: of het nu ligt aan de nieuwigheid of aan de schakeling, de ProLogue One is schoner, gedetailleerder en preciezer dan zijn bejaarde voorgangers en biedt meer ruimte en controle aan beide uiteinden van het frequentiebereik.

Onlangs dit duidelijke vleugje modernisme, behoudt hij een charmante, romantische inslag, ongeveer zoals Herman zelf, wanneer hij op de versierder is. Maar deze versterker is opvliegend, ook weer net als Herman, en hij levert probleemloos de scherpe aanzet en het vermogen voor stevige 'power rock'. De volle, luide akkoorden en de gloedvolle overgangen op 'Welcome Interstate Managers', het nieuwe meesterwerk van Fountains of Wayne, werden snel en beheerst genoeg weergegeven, en met dezelfde luchtigheid en dezelfde gratie in de hoge frequenties die hij ook had laten horen bij de stemmen op het album 'Down To The River To Pray' van Alison Krauss. De ritmesectie op Howard Tate's album 'Rediscovered' kwam uitstekend tot zijn recht met het vloeiende karakter en de bascontrole van de versterker, terwijl de textuur van die nog steeds unieke stem onmiskenbaar was. En te bedenken dat deze man nog vaker in falsetto schiet dan Al Green. De PrimaLuna volgde het vocale vuurwerk probleemloos als een gehoorzame dienaar.

De ontknoping

Dit brengt me op zo'n beslissend moment dat zich ongeveer eens in de vijf jaar voordoet. Ik ontkom er gewoonweg niet aan om hierbij officieel te verkla-

ren dat de PrimaLuna ProLogue One nu mijn 'betaalbare referentieversterker' is. Het spijt me voor de diverse Britse en Italiaanse genieën, maar volgens mijn oren heeft deze versterker geen rivalen bij een verkoopprijs van £799. Ja, zo is het: zevenhonderdnegentig pond. Hij is zo onbeschoft goed en zo veelbelovend voor wat er nog komen gaat in deze serie dat de Britse importeur, Absolute Sounds, speciaal een afdeling heeft opgezet voor dit product en andere betaalbare alternatieven.

Ik beëindig deze recensie ietwat ontdaan, want ik weet niet waar ik nu het meest van ondersteboven ben: dat je zoveel kunt krijgen voor zo weinig geld, dat de Chinezen nu zulke begerenswaardige audiocomponenten kunnen produceren, of dat Absolute Sounds, na 25 jaar, eindelijk iets verkoopt dat normale mensen kunnen betalen. We maken inderdaad interessante tijden mee.

Techniek

Het eerste product van PrimaLuna is de ProLogue One, een stereo geïntegreerde buizenversterker met een vermogen van 35 Watt per kanaal uit vier EL34 buizen (twee per kanaal). De voorversterking komt van twee 12AX7 en twee 12AU7 buizen. In het ontwerp zit een autobiasfunctie en een veiligheidsschakeling. De versterker heeft vier lijningangen met vergulde aansluitingen, maar geen lijnuitgang. Met dat laatste zullen opneemfans niet blij zijn. De luidsprekers worden aangesloten via luxe uitgevoerde luidsprekeraan-sluitingen met aparte uitgangen voor luidsprekers van 4 en 8 Ohm.

Voor meer informatie Durob Audio
tel. +31 (0)73 511 2555
of Technology Distribution +32 (0) 3216 3934
Prijs € 1.050 (vanaf 1 januari 2006: € 1.200)

Van distributeur tot producent Herman van den Dungen

Je bent nu ruim 30 jaar distributeur van een aantal bekende high-end merken. Wat zijn voor jou hoogtepunten als je op die periode terugkijkt?

“Het vanaf de grond mee opbouwen van een markt voor high-end producten in de BeNeLux en daarbij kennisgemaakt te hebben met historische persoonlijkheden op dit gebied: Saul Marantz, Dan D’Agostino, Mark Levinson, Bill Johnson en vele anderen. Dit zijn toonaangevende persoonlijkheden en het is, na jaren knokken, dankbaar om ook door hen herkend te worden. Ik kijk ook met trots terug op de opening van onze eerste eigen winkel, de opzet van het Europese distributie-netwerk van Koetsu en de productie en wereldwijde distributie van onze eigen creaties.

Hoewel je niet de enige bent, is het toch uitzonderlijk dat je als distributeur ook je eigen hifi producten ontwikkelt. Wat heeft je hier toe aangezet?

“Ik ben van nature een knutselaar en niet gauw tevreden met de aangeboden kwaliteit en zeker niet met de aftersales-service. Bovendien ben ik ambitieus en pluk ik graag de vruchten van mijn werk. Als je buiten Nederland en België iets wilt doen heb je goede spullen nodig. Wat mij betreft kan je die het beste zelf (laten) maken. Zelf maken is ook een soort risico-spreiding. Je wordt minder afhankelijk van fabrikanten die kunnen worden overgenomen, die steeds een wisselend en soms een niet succesvol assortiment willen opleggen en die in hun jacht naar onmogelijk hoge omzetten voortdurend druk uitoefenen. Als je zelf alles in handen hebt, kan je ook meer controle uitoefenen over de prijs en de kwaliteit van je producten. Het promoten van eigen ontwerpen geeft mijn huidige collegae, die allemaal voor een deel bij de ontwikkeling betrokken zijn geweest, de mogelijkheid om er na mijn pensioen mee door te gaan.”

Wat heeft je, na het internationale succes van de AH! Tjoeb producten, de stap naar PrimaLuna doen maken?

“Puur toeval. Een vriend stuurde me een buizenversterker en vroeg ernaar te kijken en te luisteren. Ik kende de versterker al maar had er nooit enige aandacht aan besteed. Hij klonk veelbelovend, dus we hebben samen met Marcel Croese, mijn technicus, eens bekeken wat er binnen het concept van dit model gedaan kon worden om er iets

beters van te maken. Ik ben vervolgens bij Kevin Deal, mijn distributeur in de VS, nagegaan wat er nodig zou zijn om een product als dit in de VS succesvol te maken. Als gevolg daarvan hebben we een aantal onderdelen opgewaardeerd en betere trafos en een Adaptive Auto Bias board (zie technische kolom) ontwikkeld. Dat bleken de juiste beslissingen. Van het één kwam het ander en nu hebben we inmiddels wereldwijd duizenden PrimaLuna versterkers verkocht. De twee fabrikanten kunnen de vraag nog steeds niet bijhouden, hetgeen voor een high-end niche-product ongekend is.”

Hoe verhouden de beide productlijnen zich tot elkaar?

“Ze doen allebei iets met ‘buisjes’. De AH!-Lijn is iets breder, omdat we daar ook kabels, netfilters en andere bijproducten aanbieden, terwijl de PrimaLuna-lijn zich (voorlopig) tot versterkers beperkt. Beide productlijnen bieden meer voor de prijs dan de concurrentie. Net als bij AH! proberen we met PrimaLuna veel voor weinig te geven, terwijl het in de high-end wereld toch regelmatig omgekeerd is...”

Waarom, in een tijd van hoogwaardige transistoren, MosFets en digitale versterkers en andere plasma-geneugten, zo een belangrijke rol voor buizen?

“Buizen hebben gewoon ‘iets. Bovendien is een standaard buisendesign veel gemakkelijker te verwezenlijken dan een digitale versterker. Het is ook eenvoudiger om zo’n standaarddesign te verbeteren. Tegenwoordig zijn de betrouwbaarheid en prestaties ook verder opgevoerd. Buizen appelleren nog steeds aan een grote groep mensen die zich bij het genieten van muziek en goede geluidskwaliteit graag laten leiden door hun gevoel. Dat soort mensen spreekt ons aan. Muziek is een medium dat plezierige gevoelens oproept. Mensen houden ervan op gezette tijden te ontsnappen aan de realiteit van alledag en een warm bad van je favoriete muziek, weergegeven door een mooi klinkende buizenversterker in een vertrouwde omgeving, is een genot van de eerste orde. Als je buizenversterkers dichterbij de mensen toebrengt door er dingen uit te halen die sommigen afschrikt, zoals het om de zoveel tijd moeten regelen van de bias en ploffende of rood aanlopende buizen, dan houd je een versterker over zonder de nadelen die er doorgaans aan kle-

ven. Een apparaat zonder die nadelen wordt ineens aantrekkelijk voor die grote groep die er juist tegenop zag vanwege deze vervelende bijkomstigheden.”

Na de PrimaLuna ProLogue One en Two geïntegreerde buizen versterkers, hebben wij nu de Three (voorversterker) en de Four en Five (stereo eindversterkers). Wat kunnen we in de nabije toekomst nog verwachten van deze groeiende familie?

“Er zijn al zeven ProLogue modellen en we werken hard aan de voltooiing van de reeks tot we er tien hebben. De ProLogue Six en Seven mono-blokken, op basis van respectievelijk de EL-34 en KT-88 buizen, zijn al in productie. Ze komen in december 2005 op de markt. De prototypes zijn adembekemend en sturen bovendien alles aan wat we in huis hebben, dus we verwachten daar veel van. We werken nu aan de ProLogue Eight. Het wordt een speler. Net als de consument twifelen we nog of het een pure CD speler of een multi-speler moet worden. Onze voorkeur gaat uit naar puur CD, maar er is tegenwoordig bijna geen goed loopwerk meer te vinden. Andere ideeën zijn een buizen phono-voortrap, een hoofdtelefoonversterker en zelfs een buizen-tuner; alleen al om later naast mijn Sequerra te zetten...”

De term ‘ProLogue’ doet vermoeden dat er meer op de Durob productie-agenda staat. Kun je al iets loslaten over je plannen voor de wat veredere toekomst?

“Inderdaad, er komt – als het allemaal gaat zoals ik hoop – nog een DiaLogue Serie (met dezelfde opbouw als de modellen van de ProLogue Serie) en een EpiLogue Serie. De DiaLogue Serie zal minder Spartaans zijn, met meer in- en uitgangen, meer vermogen en remote-control. De EpiLogue Serie is een serie waarbij ons ontwerpteam totaal de vrije hand krijgt. Denk maar aan een soort ‘hifi-Hummer’ met sportauto-eigenschappen. Mijn handen jeuken al.”